

Biezuńska-Małowist, Iza

"Corpora Papyrorum Graecarum, t. II: Il controllo della popolazione nell'Egitto romano", Loisa Casarico, Azzate 1985 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 77/3, 605-606

1986

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Corpora Papyrorum Graecarum t. I, M. Manca Masciardi, O. Montevecchi, *I contratti di balatico*, Milano 1984, Text s. XXIII+236, Tavole XXXVIII.

Orsolina Montevecchi, profesor Uniwersytetu di Santa Cuore w Mediolanie i obecna przewodnicząca Międzynarodowego Stowarzyszenia Papirologów podjęła przed kilku laty inicjatywę wydawania zbiorów dokumentów papirusowych jednakowego charakteru. Każdy tom ma zawierać pełne wydanie papirusów tego samego rodzaju z tłumaczeniem i zwięzłym komentarzem. Celem takiej serii ma być udostępnienie niespecjalistom dokumentacji papirusowej rozproszonej nieraz w różnych publikacjach (dokumenty papirusowe są na ogół publikowane według miejsca ich przechowywania lub według proveniencji). Pierwszy tom tej nowej serii wydawniczej obejmuje umowy o wykarmienie dziecka; są to jedyne tego rodzaju dokumenty zachowane ze starożytności klasycznej. Tom zawiera czterdzieści tekstów stosunkowo dobrze zachowanych od 232 r. p.n.e. do 308 r. n.e. oraz w appendixach zapisy w rejestrach archiwów i wzmianki o tego rodzaju umowach w innych dokumentach. Zwięzły ale bardzo kompletny wstęp zawiera omówienie zarówno strony formalnej dokumentów (formularza) jak i treści dokumentów; jest ono bardzo jasne i dokładne, pozwala więc na dobrą orientację czytelnika w problematyce i literaturze przedmiotu. Każdy dokument opatrzony jest także zwięzłym komentarzem i pełną bibliografią. Tom ten przynosi więcej niż zapowiadała inicjatywa profesor Montevecchi. Będzie to bowiem skarbnica informacji dla historyków interesujących się niewolnictwem (niewolnice jako mamki, oddawanie niemowląt niewolniczych na wykarmienie), problemami porzucania dzieci, opieki nad niemowlętami, stosunkami pracy, cenami itp. Specjaliści zaś znajdą tam nowe teksty, nowe trafne lekcje dokumentów już znanych i nowe ujęcia wynikające z wnikliwej interpretacji dokumentów jednakowego typu. Jedną z ciekawszych hipotez autorek jest dopatrzenie się w niektórych umowach pożyczek pod zastaw dziecka (tam gdzie jednocześnie zawarta jest umowa o pożyczkę lub gdzie mamka lub jej właściciel otrzymuje całą zapłatę z góry). Starannie też została zrewidowana datacja poszczególnych dokumentów.

I. B. M.

Corpora Papyrorum Graecarum t. II, Loisa Casarico, *Il controllo della popolazione nell'Egitto romano*, 1. *Le denunce di morte*, Azzate 1985, s. 263+LXXXII tabl.

Drugi tom serii wydawniczej kierowanej przez Orsolinę Montevecchi zaczyna cykl poświęcony kontroli ludności w Egipcie rzymskim. Wydawcy zaczęli od końca życia ludzkiego wybierając na pierwszą publikację z tego cyklu świadectwa śmierci. Zachowanych jest stosunkowo dużo, bo 82 oprócz umieszczonych w appendix tekstów pokrewnych, jak zawiadomienia o śmierci w wypadku itp. W Egipcie rzymskim kontrola ludności była bardzo dokładna, możemy więc oczekiwać publikacji deklaracji cenzusowych (składanych przez mieszkańców Egiptu co czternaście lat), dokumentów dotyczących *epikrisis*, której podlegali przede

wszystkim chłopcy kończący 12 lat, a której celem było ustalenie statusu fiskalnego, świadectw urodzenia (bardzo nielicznych w zachowanych dokumentach).

Tom poświęcony świadectwom śmierci ma układ podobny do tomu I serii. Wstęp również zwięzły i jasny, korzystanie z niego ułatwia podział na niewielkie rozdziały w układzie właściwym publikacjom Orsoliny Montevicchi i jej uczniów. Zawiera więc dane dotyczące formularza składanych do władz zawiadomień o śmierci, ale także wiadomości dotyczące wieku, płci, zawodu czy statusu fiskalnego zmarłego. Każdy dokument opatrzony jest tłumaczeniem i zwięzłym, ale zawierającym wszystkie niezbędne informacje komentarzem. Historycy zainteresowani kwestiami demograficznymi i w ogóle problematyką społeczną znajdują tu znowu bardzo interesujący materiał. Zebrane w tym tomie dokumenty sięgają od 2/3 r. do 304 r.n.e. Wydanie jest solidne, uwzględnia różnice formularza w różnych nomach, różnicę adresatów zawiadomień, onomastykę, a także podaje pełną bibliografię.

I. B. M.

Le Papyrus Thmouis 1 (colonnes 68—160), édité par Sophie Kambitsis, Paris 1985, s. 196+XVI tabl.

Opublikowany w wydawnictwach Uniwersytetu Paris IV (Sorbonne) w serii „Papyrologie” papyrus z Thmouis stanowi pozycję pod wieloma względami wyjątkową. Przede wszystkim pochodzi z nomu Mendczyjskiego z delty Nilu a papyrusy z delty należą do rzadkości. Jest to zwarty zespół dokumentów — są to spisy zaległości podatkowych obejmujące stosunkowo krótki okres, ogłoszone w tym tomie kolumny pochodzą z 170/71 i sięgają kilku lat wstecz. I wreszcie są to papyrusy zwęglone, których odczytanie wymagało mrówczej pracy, choć w ostatnich latach pomocą służy nowoczesna technika fotograficzna. Wydany tekst daje uporządkowane w całość fragmenty znajdujące się w kilku kolekcjach we Florencji i w Paryżu a pochodzące z jednego tekstu. Kolumny 1-67 będą opublikowane przez Instytut Papirologii we Florencji. Pozostawiając sprawy edytorskie omówieniom w czasopiśmie specjalistycznych, chcę tu zwrócić uwagę na inny jeszcze wyjątkowy aspekt tego zespołu. Niewątpliwie lata sześćdziesiąte II w.n.e. charakteryzował kryzys gospodarczy w delcie Nilu w nomie Mendczyjskim, a jak z innych papyrusów wiadomo także w niektórych miejscowościach Fajum. Wielu mieszkańców opuściło swoje stałe miejsca zamieszkania (*idia*) z powodu zaległości podatkowych i braku możliwości ich uiszczenia. Należące do nich ziemie zostały skonfiskowane i przejęte przez państwo lub wystawione na sprzedaż, ale jak wynika z Pap. Thmouis często nie znajdowały nabywców i przechodziły pod zarządek państwowy. W omawianym tu dokumencie występują też ziemie „suche” tzn. nie dające plonów. Niestety dokument nie zawsze dostarcza informacji, jak doszło do braku możliwości uprawy ziemi. W większości wypadków właścicielem takiej ziemi był niewypłacalny dłużnik skarbu, który w zadłużenie mógł popaść za własne podatki lub za niewywiązanie się z przypadającej na niego liturgii. Nieraz był to też wynik udzielonej za kogoś gwarancji. Z możliwych przyczyn jałowienia ziemi omawianych przez wydawczynię we wstępie (brak nawodnienia, rozprzestrzenienie się zarośli, opuszczenie przez właściciela) najbardziej przekonująca wydaje się w świetle danych dostarczonych przez ten sam dokument hipoteza trzecia. Dane te dotyczą wyludnionych wsi i zaległości w podatku pogłównym od niewolników. W artykule ogłoszonym w „Chronique d’Egypte” w r. 1976 (t. 51, nr 101, s. 130-140: *Un nouveau texte sur le depeuplement du nome mendésien P. Thmouis 1*, coll. 104-105) Sophie Kambitsis omówiła obszernie sprawę wyludnionych wsi wymienionych w omawianym dokumencie. Podkreśliła ona słusznie jako przyczynę